

Verktygslåda

för bibliotekens beredskapsarbete

Introduktion till verktygslådan

Detta är en verktygslåda för bibliotekens arbete med att planera inför, och i händelse av, kris, höjd beredskap och krig. Materialet är framtaget av Svensk biblioteksförerings expertnätverk Bibliotekens roll i totalförsvaret, tillsammans med biblioteksmedarbetare från olika typer av bibliotek runt om i Sverige under ett antal workshops.

Bibliotekens informationsuppdrag

Tanken har varit att sätta samman ett material med kompetensbaserade strategier för att säkra de informationsbehov som bibliotekens olika målgrupper har vid kris och höjd beredskap. I våra gemensamma samtal och genomförda workshops i nätverket, ser vi att informationsuppdraget förenar hela det allmänna biblioteksväsendet. Det visar på att bibliotek i kristid oftast inte ska göra något annat än det biblioteken gör i normala fall. Möjligtvis behöver biblioteken prioritera, prioritera om - och prioritera bort. Och troligtvis förändras förutsättningarna för att bedriva verksamheten i grunden i händelse av kris, höjd beredskap eller krig.

Ert beredskapsansvar

Sveriges offentliga krisberedskap utgår från att den som har ansvar för en verksamhet under normala förhållanden också har det under en krissituation. Det finns ingen nationell planering för den verksamhet som ska fortgå kommunalt eller regionalt. Det innebär att planeringen för den verksamhet som behöver fortgå även vid kris och höjd beredskap, görs lokalt. Detta ställer höga krav på att lokala bibliotek tar kontakt med huvudmannens krisorganisation, och i samarbete identifierar de samhällsviktiga funktioner som biblioteket bidrar med. Det är först när bibliotekens roll slagits fast inom den egna organisationens krisberedskap som resurser, kompetens och informationsflöden till biblioteken säkras vid kris, höjd beredskap eller krig. Som stöd till er, finns det i verktygslådan en lista med möjliga samarbetspartners i kommunen, regionen, staten och civilsamhället.

Använd verktygslådan

Att biblioteken söker sin roll i totalförsvaret kommer ur biblioteksstrategin som presenterades i april 2022 och från en allmän strävan att förankra och utveckla bibliotekens uppdrag utifrån nya förutsättningar i omvärlden. Vår förhoppning är att verktygslådan kan utgöra en grund för ett fortsatt utforskande på lokal, regional och nationell nivå. Använd gärna verktygslådan som ett diskussionsunderlag för att utforska er samhällsviktiga roll, som ett sätt att inventera verksamheten eller som ett underlag för er kontinuitetsplanering.

Verktygslådan är ingen "one size fits all", eller en beskrivning av vad alla ska göra.

Komplettera, plocka bort och gör det till ett dokument som är relevant för er verksamhet. Bifogat finns också en tom mall som kan användas som ett underlag i ett mer öppet, förutsättningslöst, samtal på arbetsplatsen.

Utveckla verktygslådan

Områdena civilt försvar och civil beredskap är under stor utveckling och aktörers uppdrag ändras och nya aktörer tillkommer. Det gör också att extern information som hänvisas till i verktygslådan kan försvinna, uppdateras eller byta hemvist.

Berätta gärna hur verktygslådan kommer till användning runt om i landet.

Synpunkter på materialet tas också gärna emot av nätverket.

Se kontaktuppgifter på Svensk biblioteksförerings webbsida för expertnätverket: **biblioteksforeningen.se**

Här kan du ladda ner en pdf dokument i A3-format för utskrift

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell licens.

Verktyglådan innehåller:

- En kartläggning av allmänhetens informationsbehov vid kris eller höjd beredskap
- En översikt hur dessa anknyter till bibliotekens uppdrag och verksamhet
- Ett metodunderlag för lokalt arbete [som kan laddas ned här](#)
- En aktörskarta

Allmänhetens informationsbehov

Beredskap
och kriskunskap

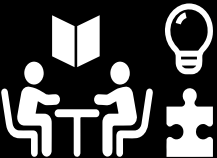
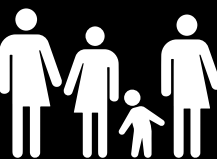
Tillgång
till information

Rummet
som resurs

Beredskap och kriskunskap

 Område	 Vad behöver målgrupperna?	 Hur kan detta kopplas till styrdokument?	 Vad kan biblioteket göra i fredstid?
 Bibliotekens krisberedskap	• Veta att biblioteket är en robust resurs i kris. • Veta vad biblioteken erbjuder. • Veta att biblioteken tillhandahåller verifierad tillgänglig information i flera kanaler.	Bibliotekslagen: 2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteksstrategin: "Med tanke på bibliotekens centrala roll i samhället, deras trovärdighet samt uppdrag att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning kan biblioteken spela en viktig roll i tider av kris. Begränsad möjlighet att ta del av kunskap och oberoende information kan få särskilt stora konsekvenser i en kristid." Lokal förankring: Med fördel förankrat i biblioteksplanen och i huvudmannens beredskapsplaner.	• Intern diskussion om vilka delar av bibliotekets verksamhet som är absolut samhällsviktiga. • Identifiera och säkra bibliotekets resurser och kompetenser i regionens och kommunens ordinarie krisberedskapsorganisation. • Skapa kontinuitets- hanteringsplan, se metoder på msb.se. • Öva och utveckla gemensamma rutiner i personalgrupp. • Säkra personaltillgång genom exempelvis krigsplacering.
 Allmänhetens kriskunskap	• Fakta om samhällskriser, överlevnad, första hjälpen och mänskliga rättigheter. • Skönlitteratur kan stärka den empatiska förmågan och öka förståelsen för andra människor.	Bibliotekslagen: 2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.	• Samarbeta med frivilliga försvarsorganisationer. • Förmedla kunskap om hushållens hemberedskap genom att exempelvis tillhandahålla en offentlig krislåda och litteratur kring "överlevnad"/ hemberedskap. • Tillhandahålla broschyren "När krisen eller kriget kommer". Kan beställas från msb.se.
	• Kunskap om samhällets krisberedskap.		• Kontinuerlig information. • Programverksamhet kring aktuella samhällsfrågor.

Vad kan biblioteket göra vid kris/höjd beredskap och krig?

Vara en robust organisation i kris som fortsätter bedriva publik verksamhet enligt plan.

Utbilda och informera med utgångspunkt i MSB:s råd till privatpersoner (eller andra relevanta myndigheter beroende på krisens art).

Vad behöver bibliotekspersonalen kunna?

- Utveckla omställningsförmågan.
- Samverka med kommunens krisledning samt IT-avdelning, säkerhetsavdelning och kommunikationsenheten.
- Samverka med andra kommunala förvaltningar för att ta fram planer för hur man kan kommunicera utan ordinarie kommunikationsverktyg.
- Bred kunskap i personalgruppen om krisberedskap och civilt försvar. Se resurser på msb.se.
- Kunskap om föreskrifter vid höjd beredskap samt krigets lagar i relation till bibliotekens uppdrag.

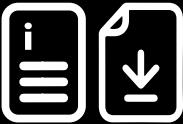
- Pedagogisk kompetens.
- Metoden biblioterapi, som handlar om att möta människor i kris genom litteratur.

Hur behöver biblioteket i övrigt förberedas?

- Säkerställ att lokal och nödvändig infrastruktur fungerar manuellt, exempelvis dörrar och hissar.
- Solceller.
- Reservkraft för el.
- Det statliga kommunikationssystemet Rakel.
- Säkerställa användarsekretess kring katalog, webb och internet.
- Inventera de resurser biblioteket har: högtalarsystem, biblioteksbus, lådcykel, gammal analog teknik så som vevkopiator mm. Fundera på hur de kan användas i krissituationer och under höjd beredskap.
- Säkerställ tillgång till personal genom eventuell krigsplacering.

Tillgång till information

 Område	 Vad behöver målgrupperna?	 Hur kan detta kopplas till styrdokument?	 Vad kan biblioteket göra i fredstid?
 Tillgång till litteratur, nyheter och forskning	Tillgång till kvalitativ litteratur och forskning som på olika sätt belyser krisen.	Bibliotekslagen: 2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.	- Tillhandahålla litteratur, nyhetsmedier och forskning. - Identifiera om/vilka delar av samlingarna som ska skyddas.
 Tillgång till samhälls-information	- Veta vad som händer i samhället - lokalt och/eller nationellt. - Tillförlitlig och tillgänglig information utifrån krisens art.	Bibliotekslagen: 2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.	- Befästa biblioteket som naturlig kanal/plats för informationsförmedling t ex genom att dela vidare myndighetsinformation via webb och anslagstavlor. - Säkra kontakter med kommunledning och myndigheter, både vad gäller informationsförmedling och kompetensutveckling/resurser.
 Källkritik och desinformation	Källkritik - själva kunna värdera källor och stå emot desinformation och påverkansförsök.	Bibliotekslagen: 2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. 7 § Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet. 14 § I syfte att ge alla tillgång till landets samlade biblioteksresurser ska bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet samverka.	- Utbilda målgrupperna genom kurser och program. - Utveckla de källkritiska metoderna vid referenssamtal och handledning.
	Källtillit - redskap för att identifiera säker information.		

Vad kan biblioteket göra vid kris/höjd beredskap och krig?

- Tillhandahålla kvalitativ litteratur, tidskrifter, dagspress och forskning.
- Skydda samlingarna - Skydda det lokala kulturarvet i form av samlingar - Resurs: Boken Värden att värna.

Vad behöver bibliotekspersonalen kunna?

- Referenssamtal
- Informationssökning
- Akademisk literacitet

Hur behöver biblioteket i övrigt förberedas?

- Säkra tillgången till forskningsresurser.
- Främja övergången till öppen tillgång av vetenskapliga publikationer.

- Ha välkända anslagstavlor.
- Vara knutpunkt för information och utgöra en struktur där kommunledning når ut till allmänheten.
- Tillhandahålla tillgänglig information i flera olika format och språk.
- Flytta verksamheten till annan plats.
- Säkra möjligheterna till informationssökning - offline och analogt.

- Samverka och ha goda kontakter med lokalsamhället och myndigheter.
- Förbereda analog information.
- Ha lokalkännedom - information om närsamhället.
- Kompetensutveckla kring tillgänglig kommunikation. Se Vägledning Tillgänglig samhällsinformation.

T ex vevradio

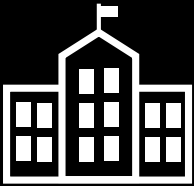
- Fortsätta att skala upp ordinarie källkritiksarbete.
- Samverka med övriga bibliotekstyper för att nå så stor del av lokalbefolkningen som möjligt.

- Djup kompetens i pedagogik och hantering av hat och hot.
- Utbildning i metoder för källkritik och desinformation. Se exempelvis digiteket.se och bliintelurad.se.
- Övriga resurser:
MPF: [Skydd mot informatiospåverkan: webbkurs samt handbok för kommunikatörer](#).
FOI: sök källkritik/desinformation bland FOI:s rapporter på [foi.se](#).
- Genomföra praktiska övningar.

- Presentera trovärdig information och säkra källor.

- Medvetandegöra den professionella rollen som bibliotekarie och vad det innebär i mötet med användare: demokratiska värderingar och professionalitet.
- Lojalitet med det civila och militära försvaret enligt lagar och regler vid förhöjd beredskap och krig.

Rummet som resurs

 Område	 Vad behöver målgrupperna?	 Hur kan detta kopplas till styrdokument?	 Vad kan biblioteket göra i fredstid?
 Mötesplats/ trygghetspunkt	• Trygghet/hopp/uthållighet. • Stabilitet för prioriterade grupper, tex. barn.	Bibliotekslagen: Prioriterade grupper enligt bibliotekslagen. 6 § Varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov.	Här finns generellt väl utvecklad verksamhet på landets bibliotek.
	• En plats att träffas och samverka.		Samarbeta med frivilliga försvarsorganisationer.
 Kommunikationskanaler	• Kommunera med vänner och familj.	Bibliotekslagen: 7 § Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.	
	• Kommunera med myndigheter.	Förvaltningslagen: 8 § En myndighet ska inom sitt verksamhetsområde samverka med andra myndigheter.	Utveckla dialogen med andra offentliga verksamheter: respektive aktör behöver ansvara för sina kunder/ användare. Om inte, behöver detta regleras i beredskapsplaner.

Vad kan biblioteket göra vid kris/höjd beredskap och krig?

- Fortsätta hålla öppet, anpassat utifrån prioriteringar i beredskapsplan och förutsättningar i omvärlden.
- Skapa lugn och hopp.
- Tillhandahålla programverksamhet, kulturverksamhet.

Vad behöver bibliotekspersonalen kunna?

- Kommunlicera.
- Samverka.
- Olika språk och veta var tolk/språkkunniga/översättare finns.
- Hantera människor i kris.
- Kompetens kring bemötande.

Hur behöver biblioteket i övrigt förberedas?

- Anpassningar i rummet för att säkra tillgång till värme/kyla, vatten, ljus och laddningsstationer. Läs mer i MSB:s skrift [Handbok i kommunal krisberedskap 3. Särskilda funktioner Trygghetspunkter](#). Notera att bibliotek står med i listan över potentiella kommunala trygghetspunkter.

- Kan utgöra sambandscentral där olika frivilliga insatser koordineras.
- Kan fortsätta vara en plats för informella möten.

- Krisberedskap.
- Samverka med andra aktörer i kommunen och civilsamhället.

- Tillhandahålla en stabil och säker IT-infrastruktur (tillgång till internet/uppkoppling datorer/enheter).

- Digital kompetens.

- Säkerställa utskrifter offline.
- Tillhandahålla säkert internet
 - Servrar
 - Belastningsattack
 - Bedrägeriförsök
 - Samarbeta med säkerhets- och IT-avdelningen.

- Samverka med kommunens krisledning.
- Det statliga kommunikations-systemet Rakel.

Bibliotekens potentiella samarbetspartners

Nedanstående lista med bibliotekens potentiella samarbetspartners togs fram vid en workshop inom nätverket för bibliotekens roll i totalförsvaret hösten 2022.

Se också MSB:s skrift Handbok i kommunal krisberedskap för kultur, fritid och evenemang.

KOMMUNEN

Säkerhetsstrateg eller motsvarande i din kommun.

Krisledningsnämnden.

Kommunens krisplan - biblioteket behöver stå med här för att vara prioriterad verksamhet vid kris/höjd beredskap. Studera nuvarande krisplan för att se var biblioteket kan hakas på.

Del av kommunens krisledningsgrupp. Här finns kunskap och metodik och leder kommunens verksamhet vid kris.

Skolbiblioteken - har en viktig roll för att nå barn och unga.

Andra förvaltningar - lär av varandras arbetssätt och planer.

Räddningstjänst.

REGIONALT

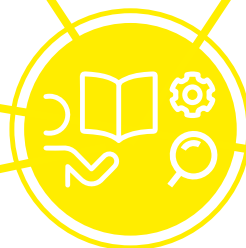
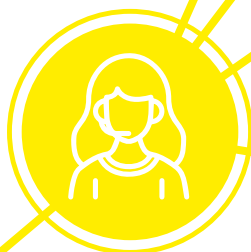
Regionala biblioteksverksamheter - här finns överblick och en kunskaps-spridande roll.

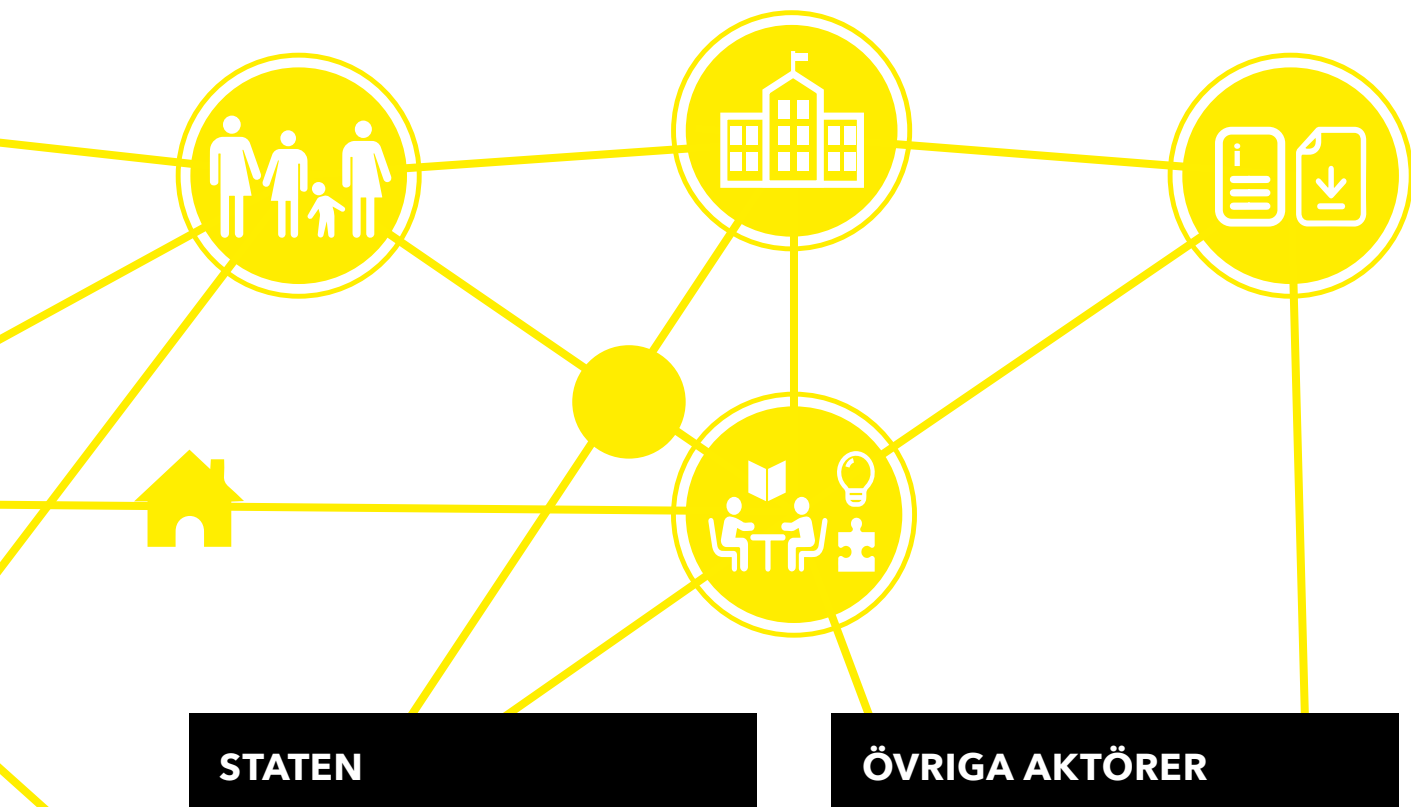
Sjukhusbibliotek/medicinska bibliotek.

Regional krisledning.

Länsstyrelsen - har ett statligt uppdrag om att ha överblick och samordning i respektive region.

Ansvarig länsstyrelse för ert civilförsvarsområde.

STATEN

MSB - håller samman det svenska arbetet med civila försvaret och tillhandahåller mycket kunskaps- och metodmaterial.

Nationella biblioteksstrategin - där identifierar regeringen biblioteken som en del av det civila försvaret.

KB har ett uppdrag om att arbeta med biblioteken kring undanförsel av skyddsvärda samlingar samt ett uppdrag om att arbeta med nationell överblick.

Myndigheten för psykologiskt försvar - ska leda arbetet med samordning och utveckling av olika aktörers verksamhet inom Sveriges psykologiska försvar.

Skolverket - har ett ansvar för skolbiblioteken.

Kulturrådet - främjar, följer upp och fördelar bidrag till kultur.

Kommunpolisen.

FOI Totalförsvarets forskningsinstitut - statligt forskningsinstitut inom försvar och säkerhet.

ÖVRIGA AKTÖRER

Forskningsaktörer

- Bol-institutionerna
- Försvarshögskolan
- Andra relevanta forskningsaktörer som bedriver relevant forskning

Svensk biblioteksörening - bedriver lobbyarbete, där finns nätverket för bibliotekens roll i totalförsvaret.

SKR - samlar nätverk av regionala och kommunala kulturchefer och säkerhetsansvariga mm.

Folkbildningsaktörerna.

Religiösa samfund.

Frivilliga försvarsorganisationer som Lottakåren, Försvarsutbildarna, Civilförsvarsförbundet m.m.

Frivilliga Resursgruppen, FRG i din kommun

Rädda barnen och Röda korset.

Försvarsmakten, i form av regementen i närheten.

Utrikespolitiska institutet - UI - oberoende institut för forskning och information om utrikespolitiska frågor.

